

LEON PETRAŻYCKI I WSPÓŁCZESNA NAUKA PRAWA

redakcja naukowa Tomasz Giaro

LEON PETRAŻYCKI I WSPÓŁCZESNA NAUKA PRAWA

redakcja naukowa Tomasz Giaro

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

Publikacja została dofinansowana przez Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warszawskiego

Recenzent

Prof. dr hab. Hubert Izdebski

Wydawca

Joanna Dzwonnik

Redaktor prowadzący

Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne i łamanie

Violet Design Wioletta Kowalska

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

...Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących
...im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej
...w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło.
...A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8160-824-4

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Wprowadzenie	9
Skróty bibliograficzne	13
 Martin Avenarius (Kolonja)	
Rozczarowanie teoretyka prawa. Uwagi na temat postrzegania przez Petrażyckiego reformy prawa cywilnego w Rosji	35
 Christian Baldus, Thomas Raff (Heidelberg)	
„Wielki postulat ekonomiczny”: Petrażycki a problemy metodyczne cywilistyki. Szkic na przykładzie zwrotu nakładów	49
 Adam Bosiacki (Warszawa)	
Leon Petrażycki a idee progresywizmu w Rosji	85
 Tomasz Giaro (Warszawa)	
Civilpolitik Petrażyckiego, czyli ideał miłości w gospodarce zdecentralizowanej	103
 Ivan Ivannikov (Rostów nad Donem)	
Leon Petrażycki o roli psychiki w stanowieniu prawa	211
 Andrzej Kojder (Warszawa)	
Pluralistyczna idea prawa Leona Petrażyckiego	235
 Alexey Nikitin (Moskwa)	
Psychologiczna teoria prawa Leona Petrażyckiego a realia Rosji	253

Anna Plisecka (Poznań)	
Leon Petrażycki i ekonomiczna analiza prawa	263
Andrey Polyakov (St. Petersburg)	
Leon Petrażycki i jego szkoła w kontekście problemów współczesnej teorii prawa	285
Anton Rudokvas (St. Petersburg)	
Petrażyckiego tłumaczenie rosyjskie <i>Pandektów</i> Juliusa Barona	305
Thomas Rűfner (Trewir)	
Leon Petrażycki i pojęcie pożytku według niemieckiego kodeksu cywilnego	313
Elena Timoshina (St. Petersburg)	
Petrażycki a ideały społeczne petersburskiej szkoły filozofii prawa	327

WYKAZ SKRÓTÓW

- ABGB** – austriacki kodeks cywilny
- ABR** – Archiv für Bürgerliches Recht
- AIC** – Archivum Iuridicum Cracoviense
- AJJ** – The American Journal of Jurisprudence
- APD** – Archives de Philosophie du Droit
- ARSP** – Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie
- AUMC** – Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G
- BGB** – niemiecki kodeks cywilny
- BGH** – Niemiecki Trybunał Federalny
- BGHZ** – Zbiór orzecznictwa cywilnego BGH
- BULR** – Boston University Law Review
- CJ** – Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik (Conrads Jahrbücher)
- D** – Digesta Justyniana
- DJ** – Preußische Jahrbücher (Delbrücks Jahrbücher)
- EG** – Educazione Giuridica (Università di Perugia)
- GB** – Beiträge zur Erläuterung des deutschen Rechts (Gruchots Beiträge)
- GG** – Geschichtliche Grundbegriffe
- GZ** – Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart (Grünhuts Zeitschrift)
- HKK** – Historisch-Kritischer Kommentar zum BGB, Bd. I. Allgemeiner Teil, Tübingen 2003
- JB** – Juristische Blätter
- JJ** – Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts (Jherings Jahrbücher)
- JL** – Juristisches Litteraturblatt
- JRR** – Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie
- k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145)

-
- KV** – Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft
- MK** – Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch
- QF** – Quaderni Fiorentini per la Storia del Pensiero Giuridico Moderno
- RCLJ** – Revue Critique de Législation et de Jurisprudence
- RR** – Rechtsdogmatik und Rechtspolitik, red. K. Schmidt (1990)
- RJ** – Rechtshistorisches Journal
- RSI** – Rivista storica italiana
- SCDR** – Seminarios complutenses de derecho romano
- SJ** – Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft (Schmollers Jahrbuch)
- Staudinger** – J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch
- SZ** – Zeitschrift der Savigny-Stiftung. Romanistische Abteilung
- TR** – Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis
- UZ** – Unsere Zeit. Deutsche Revue der Gegenwart
- WK** – Wissenschaft und Kodifikation des Privatrechts im 19. Jahrhundert, I (1974), II (1977), III (1967), IV (1979), red. H. Coing, W. Wilhelm

WPROWADZENIE

Niniejszy tom pochodzi z konferencji „Leon Petrażycki and Contemporary Legal Pluralism”, zorganizowanej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 4.03.2011 r. Zgromadziła ona uczonych niemieckich, rosyjskich i polskich, reprezentujących zasadniczo wszystkie kraje, na terenie których działał Leon Petrażycki (1867–1931).

Jednak nie wszyscy uczeni dostarczyli teksty swoich wystąpień na czas, podczas gdy inni, którzy nie uczestniczyli w konferencji, obiecali i po pewnym czasie nadesłali teksty niewywołane. Tom zaczął więc egzystować na peryferiach planów wydawniczych i, zsuwając się na wciąż dalsze miejsca, ustępować przedsięwzięciom bardziej aktualnym.

Tym niemniej opublikowanie go jesteście winni zarówno Leonowi Petrażyckiemu, prawnikowi trzech kultur i patronowi Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, jak i referentom oraz uczestnikom konferencji. Tom poprzedzamy kilkoma słowami na temat doniosłości dorobku Petrażyckiego jako prawnika.

* * *

Leon Petrażycki zastąpił spekulacje dogmatyczne i logiczno-językowe na temat „istoty” prawa badaniem jego wpływu na zachowanie ludzi, których przeżycia prawnointuicyjne przekształcają się w procesie „zarażania emocjonalnego” w przeżycia prawnopozytywne.

Za sprawą Petrażyckiego monistyczno-etatystyczne ujęcie prawa, typowe dla pozytywizmu prawnego, zastąpione zostało wizją pluralistyczną. Opiera się ona na wyróżnieniu przez Petrażyckiego emocji jako specyficznych dwustronnych, psychicznych przeżyć doznawczo-popędowych.

Z uwagi na pierwszorzędną rolę emocji Petrażycki zastąpił praktyczne „pojęcie prawa w znaczeniu prawników” przez naukowo-teoretyczne pojęcie psychologiczne. Naukowe pojęcie prawa oparł zaś na szczególnej klasie emocji, które nazwał imperatywno-atrybutywnymi.

Prawem są dla Petrażyckiego tylko reguły uznawane za zobowiązanie jednej strony, a zarazem za uprawnione roszczenie drugiej. Jednak nie każde przeżycie imperatywno-atrybutywne jest prawem pozytywnym czy oficjalnym, za którym stoi autorytet władzy. Większość takich emocji należy do prawa intuicyjnego czy nieoficjalnego.

Oryginalnym wkładem Petrażyckiego do prawoznawstwa jest w końcu stworzenie podstaw nauki polityki prawa cywilnego, opartej zwłaszcza na jego analizie ekonomicznej. Dzięki emocjonalnej wrażliwości adresatów prawa może ono sterować ich zachowaniem w kierunku pożądanym gospodarczo.

* * *

W tytułach prac Leona Petrażyckiego i zaczerpniętych z nich cytatach odstąpiliśmy niekiedy od ścisłej, ale przez to tylko pozornej, wierności językowi oryginału, zwłaszcza językowi niemieckiemu z końca XIX i początku XX w. W formie zmodernizowanej teksty te lepiej funkcjonują we współczesnym dyskursie prawnym.

Cytaty doktryny zachowaliśmy w takiej postaci, w jakiej występują w tekstach dostarczonych redaktorowi naukowemu tomu. W zasadzie nie tłumaczymy więc i nie transliterujemy imion i nazwisk autorów, podobnie jak tytułów ich dzieł. Cytaty mają służyć odnalezieniu referencji w bibliotece, gdzie występują tylko w formie oryginalnej.

Chciałbym wyrazić moją wdzięczność Prof. Krzysztofowi Rączce, który w przedsięwzięciu tym jako dziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego w latach 2008–2016 początkowo uczestniczył osobiście, a w późniejszym okresie gorąco wspierał jego finalizację. Ta sama książka ukaże się niebawem w wersjach językowych niemieckiej i rosyjskiej.

Tomasz Giaro

Martin Avenarius (Kolonia)

ROZCZAROWANIE TEORETYKA PRAWA. UWAGI NA TEMAT POSTRZEGANIA PRZEZ PETRAŻYCKIEGO REFORMY PRAWA CYWILNEGO W ROSJI

I.

Leon Petrażycki (1867–1931)¹, którego naukowe dzieło obejmuje szerokie spektrum przedmiotów z dogmatyki prawa cywilnego i historii prawa oraz filozofii i teorii prawa², dokonał swoich najważniejszych i najbardziej znanych osiągnięć w dziedzinie teorii prawa³. Trwałe uznanie zdobył szczególnie jako jeden z pierwszych przedstawicieli właśnie powstającej socjologii prawa⁴, jak również jako założyciel

¹ Jest to poprawiona wersja mego wykładu, wygłoszonego 4.03.2011 r. na konferencji w Warszawie „Leon Petrażycki and Contemporary Legal Pluralism”. Za uprzejme zaproszenie na tę interesującą wymianę poglądów dziękuję Koledze Tomaszowi Giaro.

² Por. Dajczak, *Petrażycki*, s. 837–839; Baberowski, s. 480–481; Smolak, s. 67–68 i szczegółowo Em, Долгов, Рогова, s. 5–37. O naukowym ogóle twórczości por. teraz opracowaną przez Andrzeja Kojdera obszerną Bibliografię prac Petrażyckiego: Kojder, *Bibliografia*.

³ Por. Baum, s. 30–68; Kolbinger, s. 211–223; dalej artykuły zebrane w tomie Jan Gorecki (red.). *Znaczenie Petrażyckiego dla rozwoju analizy ekonomicznej prawa* rozważa Giaro, *Petrażycki*, s. 211–239; tenże, *Лев Петражицкий и экономический анализ*, s. 454–486; w końcu tenże, *Лев Петражицкий – основоположник*, s. 71–79.

⁴ Por. Motyka, *Law*, s. 119–140; Lande, *Sociology*, s. 23–37.

psychologiczno-socjologicznej szkoły prawa⁵. Obok oryginalnych i bardzo wpływowych artykułów dotyczących podstaw prawa zajmował się także rozwojem prawa swojej epoki poprzez krytyczne rozprawy. Jak wiadomo, Petrażycki napisał stosunkowo wiele prac na temat niemieckiego kodeksu cywilnego z 1896 r., które oprócz immanentnej, konstruktywnej krytyki niektórych rozwiązań zawierają także pochlebne opinie.

Drugi wielki projekt ustawodawczy, opracowywany przez dziesiątki lat, z którym Petrażycki zetknął się bezpośrednio, to prace nad rosyjską kodyfikacją prawa cywilnego (*Graždanskoe Ułożenie*)⁶. Prace przygotowawcze rozpoczęły się w 1882 r. i od lat 1897–1898 zaowocowały licznymi projektami częściowymi, którym towarzyszyły obszernie uzasadnienia⁷. W projektach nie tyle uwzględniano rozwój dogmatyki prawniczej w Rosji, ile raczej stawiano czoła ogólnym wyzwaniom ówczesnego prawa rosyjskiego. Pierwsze z tych wyzwań polegało na stworzeniu respektu dla państwa prawa. Drugie z nich wiązało się z dynamicznym rozwojem ekonomicznym imperium carskiego na początku XX w., który wpływał na wszystkie ważne dziedziny życia.

Odnosnie do wyników rosyjskich prac ustawodawczych zachowało się niewiele wypowiedzi Petrażyckiego. Udowodniono wprawdzie, że wiele nieopublikowanych pism Petrażyckiego zaginęło⁸, jednak nie można zakładać, że strata ta dotknęła szczególnie prac na temat rosyjskiej reformy prawa prywatnego. W tych okolicznościach dziwić może ograniczona liczba dzieł poświęconych temu tematowi przez Petrażyckiego, który był poddany Rosji carskiej do końca jej istnienia, a jako prawnik i wykładowca uniwersytecki, obeznany z jej porządkiem prawnym, miał wszelkie powody, by intensywnie zająć się przygotowaniem

⁵ Por. Schlüchter, s. 115–213; Sproede, s. 465–476. O wpływie na prawoznawstwo lotewskie Osipowa, s. 15.

⁶ O udziale Petrażyckiego w pracach kodyfikacyjnych Ajani, s. 972–73, przyp. 22. O pracach kodyfikacyjnych przełomu wieków Neubecker, s. 200–203; Reich, s. 2295; Slytschenkow, s. 189–201.

⁷ Por. Тюрюмов (red.).

⁸ Zieliński, s. 141, 171.

nowej, pilnie niezbędnej kodyfikacji prawa cywilnego. Stąd też można było odeń oczekiwać wsparcia prac kodyfikacyjnych przez publikacje naukowe, jak czyniło wielu jego kolegów⁹.

Prace kodyfikacyjne mogły być zasadniczo uznane przez Petrażyckiego za przedsięwzięcie przyszłościowe, z którym należało wiązać nadzieje. Zgodnie z jego wyobrażeniem, które w Rosji w żadnym razie nie było oczywiste, w światowej historii prawa niehumanitarne regulacje były nierzadko zastępowane w drodze ustawodawstwa przez prawo bardziej humanitarne¹⁰. Wprawdzie Petrażycki musiał z żalem przyznać, że dzieje się tak niekiedy w stopniu niezadowolającym, jak np. w przypadku niemieckiego kodeksu cywilnego BGB, który jego zdaniem zbyt mocno wzorował się na przeszłości¹¹. Jednakże ustawodawstwo dawało zasadniczo według Petrażyckiego, jak wywiódł w słynnym aneksie do swej monografii *Die Lehre vom Einkommen*¹², możliwość tworzenia nowego porządku prawa, który, również uwzględniając szczególne prawnopolityczne wyobrażenia Petrażyckiego, mógłby spełniać wymogi nowoczesności. Zdaniem Petrażyckiego pozytywne oddziaływanie reform ustawodawczych dało się zauważyć w Rosji niejednokrotnie. By wspomnieć tylko prawo prywatne i jego procedurę, w ten sposób wprowadzono mianowicie m.in. zakazy lichwy i innych form wyzysku dłużnika czy też regulacje chroniące go podczas egzekucji¹³.

W dalszym ciągu pragniemy przyrzeć się nieco bliżej temu, w jaki sposób Petrażycki postrzegał reformy prawa cywilnego w Rosji. Wskazówki na ten temat znajdziemy w jego krytyce pierwszych artykułów projektu prawa zobowiązań z 1899 r.¹⁴ Chodzi o pierwszy projekt prawa zobowiązań planowanej kodyfikacji wydany wraz z uzasadnieniem¹⁵;

⁹ Należy wymienić prawie równolatka Iosifa A. Pokrowskiego (1868–1920), który był kolegą Petrażyckiego w Kijowie i na seminarium berlińskim, a potem jednocześnie z nim nauczał na Uniwersytecie w Petersburgu. Por. Avenarius, *Prawo*, s. 82–83, 89–91; tenże, *Rechtsstudium*, s. 74–75.

¹⁰ Петражицкий, *Роль законов*, s. 815.

¹¹ Por. Kolbinger, s. 220; Frick, s. 538.

¹² Petrażycki, E II, s. 435–628: *Polityka cywilna i ekonomia polityczna*.

¹³ Петражицкий, *Роль законов*, s. 817.

¹⁴ Петражицкий, *Начало проекта*, s. 2179–2190, 2229–2241.

¹⁵ Przydatne tłumaczenie projektu na niemiecki oferuje N. v. Seeler.

następnie o wydany w roku 1905 drugi projekt z tej samej dziedziny prawa, który w roku 1913, jako jedyną część projektu kodeksu cywilnego, wniesiono do Dumy Państwowej, zanim prac w wyniku wybuchu wojny zaniechano¹⁶.

Nie da się oczywiście oddzielić nastawienia Petrażyckiego do rozwoju prawa w Rosji od jego wyobrażeń na temat polityki cywilnoprawnej¹⁷. Stąd w jego pracach poświęconych dogmatyce prawa prywatnego napotykaamy regularnie argumenty krytyczne wynikające z zażebania się tych kwestii. Przy bliższej analizie rzuca się jednak w oczy, że petrażycka krytyka projektów rosyjskich przebiegała, o czym się przekonamy, głównie na innej płaszczyźnie, a mianowicie na płaszczyźnie techniki ustawodawczej. Zjawisko to ukażemy na kilku przykładach, a następnie zadamy pytanie o jego ogólne przyczyny.

II.

Petrażycki rozpoczyna swoją krytykę słowami: „Tekst poświęcony jest pierwszym pięciu artykułom projektu prawa zobowiązań, a mianowicie temu, co musi z nich zostać usunięte”¹⁸. Ten zaskakujący styl, w którym środki językowe wzmagają działanie krytyki, jest stosowany przez Petrażyckiego nieprzerwanie, co będziemy mogli zauważyć w dalszym ciągu. W art. 1 projektu powiedziano:

„Stosunkiem zobowiązaniowym nazywane jest prawne zobowiązanie osoby do przekazania majątku lub do podjęcia bądź zaniechania innego działania na rzecz innej osoby”.

W swoim tłumaczeniu przepisu Nicolaus von Seeler mówi o „prawnym” zobowiązaniu¹⁹. Tekst projektu wspomina jednak *zakonnaja objazannost’* i wskazuje w związku z tym na etatystyczne zrozumienie

¹⁶ Przegląd prac kodyfikacyjnych prezentuje Slytschenkow, s. 189–201.

¹⁷ Por. w tym względzie szczególnie Петражицкий, *Vona fides* (дополнение 2: Обязанности юриспруденции в России), s. 423–435.

¹⁸ Петражицкий, *Начало проекта*, s. 2179.

¹⁹ Seeler, *Gesetzbuch*, s. 1.

Tomasz Giaro – profesor doktor habilitowany nauk prawnych, od 2016 r. dziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Zakładu Europejskiej Tradycji Prawnej WPiA UW, członek Komitetu Nauk Prawnych PAN i Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej PAN oraz redaktor naczelny czasopisma „Studia Iuridica”. W 2011 r. otrzymał Nagrodę Fundacji na rzecz Nauki Polskiej w obszarze nauk humanistycznych i społecznych.

Leon Petrażycki (1867–1931) jest najbardziej znanym w świecie polskim prawnikiem. „Myślał po polsku, pisał po niemiecku, a wykladał po rosyjsku” – twierdziła popularna swego czasu anegdota. Do historii nauki przeszedł jako twórca, czy jeden z najważniejszych twórców, psychologicznej teorii prawa, polityki prawa, a w sensie szerszym – socjologii prawa.

Autorzy, pochodzący z Polski, Niemiec i Rosji, analizują w książce najważniejsze aspekty działalności naukowej Leona Petrażyckiego, takie jak: psychologiczna teoria prawa, ekonomiczna analiza prawa, teoria ustawodawstwa i tworzenie prawa czy w końcu pluralizm prawny.

„Leon Petrażycki był autorem tak ważnym w historii polskiego, ale także niemieckiego i rosyjskiego, a w konsekwencji światowego prawoznawstwa, że odczytywanie na nowo przesłania jego dzieł jest i będzie potrzebne, i – w przedstawionym wydaniu – oryginalne”.

Prof. dr hab. Hubert Izdebski (z recenzji)

9788381608244 W01P01

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8160-824-4

9 788381 608244

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 69 ZŁ (W TYM 5% VAT)